

УДК [37.01+37.07]:[338.2+331.5]

JEL E20, E61, H52, I28, J24

DOI 10.32782/2786-8273/2023-3-1

Богущ Л.Г.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу досліджень
ризиків у сфері зайнятості населення,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6196-3781>
Researcher ID: D-9935-2017

Larysa Bogush

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine

ОСВІТА ТА ЕКОНОМІКА: СИСТЕМНІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАДЛЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНИ

EDUCATION AND ECONOMY: SYSTEMIC INTERACTIONS FOR UKRAINE'S RESILIENCE

Анотація. Системність впливу освіти на суспільство та економіку проявляється у діяльності щодо відтворення та вдосконалення: людських ресурсів, соціального капіталу, кадрового і професійно-кваліфікаційного потенціалу господарювання; мотивацій і стимулів людського розвитку, економічної активності, продуктивної зайнятості, а також стандартів, орієнтирів, пріоритетів економічної та позаекономічної активності; креативного (знання- і рентогенеруючого) потенціалу технологічного забезпечення соціуму. Дослідження особливостей організації та еволюції процесів забезпечення економіки України кадрами, участі системи освіти в цих процесах засвідчує суперечливість підходів управління і нормотворчості, що впливає з розпливчатості довготривалих орієнтирів суспільного і господарського розвитку, непослідовності їх політичної підтримки та реалізації.

Ключові слова: система освіти, робоча сила, забезпечення кадрами, професійно-кваліфікаційний потенціал, соціально-економічна політика України, резильєнтність.

Abstract. Introduction. The systematic impact of education on society and economy is manifested through the reproduction and improvement of: human resources, social capital, personnel, professional and qualification potential of businesses; motivations and incentives for human development, economic activities, productive employment; standards, benchmarks, priorities of economic and extra-economic activities; creative (knowledge- and rent-generating) potential of socium' technological support. **The purposes** of the article are to: determine the features of education' and economy' systemic interaction, which results in the resilience of the state and socium; identify the shortcomings of modern management approaches for providing Ukraine' economy with personnel; justify relevant guidelines and priorities for the education system and macroeconomic development. **Research methods** include: analysis and generalization of literary sources on the organization problems and improvement prospects for the education as socium institute, including social activities for Ukrainian economy' personnel provision, reproduction and optimization of professional, qualification and innovation potential; comparison of regularities and problems of the education system functioning as a progressing stimulus and component of Ukraine' economy, which allows to synthesize and systematize the urgent priorities for activating the potentials of the education institute itself and the workforce in order to increase the state' resilience in the complex internal and macro-regional realities of nowadays. **Results.** The education role as a socium institute, an individual and collective resource, which creates an environment and provides opportunities to achieve acceptable competitiveness criteria for a range of subjects of micro-, meso- and macro-competition levels, is consistently increasing in the globalized world. At the same time, the principles and priorities of the reproduction and use of human resources and the workforce itself, the systemic processes of normalization and deregulation of various aspects of employment sphere' functioning, social capital' formation and implementation, coordination of administrative and market levers of relevant practices and measures, sequence of their guidelines have a powerful impact on: the content of comprehensive and professional education that recognized as socially necessary (i.e., provided to the average consumer in services with legislatively recognized basic quality); the quality of the education system' material, technical and personnel support; directions of its modernization. **Conclusion.** Fulfillment of conditions and measures for ensuring compliance of systems of education and employment organization with the scientific and technological progress' dynamic requirements, implementing their prognostic functions to meet the prospective economy' needs in personnel requires the participation of a wide range of public institutions and subjects of legislative regulation, macroeconomic and branch administration, provision of services for education, career guidance, personnel selection, employment, certification, material and technical support for various educational and qualification processes.

Keywords: education system, workforce, staffing, professional and qualification potential, Ukraine's socio-economic policy, resilience.

Постановка проблеми. Сформувавшись як інститут соціуму у відповідь на потреби акумуляції та збереження суми знань, відтворення професійно-кваліфікаційного потенціалу, виконання низки функцій

стимулювання економічної активності населення за запитами як спільнот, так і окремих пошукачів зайнятості, освіта в умовах глобального поширення неопостіндустріальних технологічних укладів посилює

системний вплив на решту інститутів соціуму, життєздатність (резильєнтність) і сталий прогрес держав та їх економік.

Найбільш узагальнено системність впливу освіти на суспільство та економіку проявляється у діяльності щодо відтворення й удосконалення:

- людських ресурсів, людського і соціального капіталу, кадрового і професійно-кваліфікаційного потенціалу господарювання та позаекономічних сфер життєдіяльності;

- змісту та ієрархії мотивацій і стимулів людського розвитку, економічної активності, продуктивної зайнятості, а також стандартів, орієнтирів, пріоритетів економічної та позаекономічної активності, що, функціонуючи в індивідуальних та колективних практиках і стратегіях, у підсумку спільно визначають параметри якості та розвитку середовища трудової і позатрудової життєдіяльності, інноваційних процесів, макросоціальної системи загалом;

- креативного (знаннє- і рентогенеруючого) потенціалу технологічного забезпечення інститутів соціуму, в модерному глобалізованому світу вибудованого на співіснуванні та взаємодії індустріальних, нео- та постіндустріальних технологічних укладів.

Не менш значущим компонентом системного впливу освіти на суспільство та економіку є послідовне підвищення її ролі як сукупності ланок та господарюючих суб'єктів різних форм власності у створенні валового продукту і доданой вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікаві розвідки з проблем організації та перспектив удосконалення інституту освіти, в т.ч. суспільної діяльності із забезпечення економіки України кадрами, відтворення та оптимізації професійно-кваліфікаційного та інноваційного потенціалу соціуму, висвітлюються в працях, де, зокрема:

- окреслюється роль вищої освіти в поліпшенні показників суспільного і власне господарського розвитку, конструктивних трансформаціях виробництва та інших сфер життєдіяльності [1–4], а також зворотний вплив соціально-економічних чинників на розвиток системи освіти, сприяння і стимулювання зайнятості [5; 6];

- досліджується інституційна спроможність системи вищої освіти як чинник оптимізації управлінських рішень [7], оцінюються результати функціонування закладів вищої освіти, системи освіти загалом, діяльності в сфері наукових досліджень і розробок як суб'єктів ринкової економіки [8; 9];

- узагальнюються підходи до використання продуктивного потенціалу економічної, а також відкритої і неформальної професійної освіти [10; 11].

Ознайомлення з тематичними розробками засвідчує необхідність подальшого опрацювання недоліків управління суспільним процесом відтворення професійно-кваліфікаційного і кадрового потенціалу України, забезпечення її економіки робочою силою, що результує у кількісно-якісних параметрах трудових ресурсів та інноваційних процесів, підвищенні сталості, конкурентоспроможності, резильєнтності та постіндустріальній модернізації вітчизняного господарського комплексу, економічних та позаекономічних сфер функціонування суспільства загалом.

Отже, **метою статті є:** визначення особливостей системної взаємодії освіти та економіки, що результує

в резильєнтності держави, сталому прогресі соціуму; виявлення недоліків сучасних управлінських підходів до організації процесів забезпечення економіки України кадрами; обґрунтування відповідних орієнтирів та пріоритетів для системи освіти і макроекономічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нео- та постіндустріальні економічні уклади дедалі стрімкіше поширюються світом водночас із зростанням ролі людських ресурсів, робочої сили, вмінь та навичок окремих працівників і трудових колективів у господарських і власне виробничих процесах, інтенсифікацією спектру комунікацій (у т.ч. транскордонної логістики), глобалізацією сукупності практик побутової, трудової, суспільної життєдіяльності компактних людських спільнот (до рівня окремих державних утворень та їх політичних об'єднань включно). Відтак цілком обґрунтоване послідовне підвищення ролі освіти як інституту соціуму, індивідуального та колективного ресурсу, що створює середовище та надає можливості задля досягнення бажаних у зазначених умовах критеріїв конкурентоспроможності для спектру суб'єктів конкурентних змагань мікро-, мезо- та макрорівнів.

З іншого боку, засади та пріоритети відтворення і використання людських ресурсів та власне робочої сили, системні процеси унормування та дерегуляції різних аспектів функціонування сфер зайнятості, формування і реалізації людського та соціального капіталу, узгодження важелів адміністративного і ринкового регулювання відповідних практик і цільових заходів, послідовність їх довготривалих орієнтирів слугують підґрунтям реалій формування змісту загальної і фахової освіти, що визнається суспільно необхідною (тобто надається пересічному споживачу через послуги унормованої базової якості), а також матеріально-технічного і кадрового забезпечення самої системи освіти, напрямів її модернізації. У вимірі соціуму загалом функціонування інститутів освіти, забезпечення і стимулювання зайнятості слугує вагомим компонентом діяльності щодо трансляції та вдосконалення рівня і якості життя всього населення, тобто фактором, що (поряд із системністю національної політики інноваційної модернізації, диверсифікації економіки, суспільної солідаризації, у т.ч. засобами соціального забезпечення) здійснює потужний зворотний вплив на темпи сталого конкурентоспроможного розвитку країн, їх політичних та економічних макрорегіональних союзів.

НТП, який пришвидшується в періоди зміни інноваційних циклів і технологічних укладів виробництва, спричиняє послідовне оновлення суми наукових знань щодо засад, філософії, принципів, методології, технологій сукупності сфер господарювання і життєдіяльності людських спільнот. Підприємства, суспільні інституції, які розробляють і комерціалізують або освоюють ці інновації першими, в результаті першими й отримують різні види ренти, аж до часу масового поширення інновацій та перетворення витрат на впровадження відповідних методологічних і техніко-технологічних досягнень на суспільно-нормальні, тобто властиві економіці в цілому.

Отже, конкурентоспроможність як здобувачів професійної освіти, так і робітників та спеціалістів різної кваліфікації на ринку праці безпосередньо залежить від рівня сучасності (модерності) отриманої ними загаль-

ної і фахової підготовки, що забезпечується послідовним оновленням змісту, методології, технологічної бази, методів викладання фахових знань, відповідних навчальних дисциплін, їх матеріалів, програм, практик тощо, а також рівня кваліфікації та компетенцій самого науково-педагогічного персоналу в спектрі закладів професійної освіти (профорієнтації, профдіагностування, профнавчання, підготовки та підвищення кваліфікації). Водночас насиченість освітніх циклів і програм новітніми званнями, засобами їх викладання та засвоєння не є достатньою умовою для підвищення конкурентоспроможності учнів, студентів, випускників; вона має доповнюватись посиленням орієнтації на практичне застосування відповідних знань, засвоєння відповідних вмій, навичок, компетенцій у межах семінарських, лабораторних занять, виробничої практики і т.п.

Виконання умов і заходів щодо забезпечення відповідності систем освіти та організації зайнятості динамічним вимогам НТП, реалізації їх прогностичних функцій з моделювання і створення передумов для задоволення перспективних потреб економіки в кадрах потребує участі широкого кола суспільних інституцій та суб'єктів нормативно-правового регулювання, макроекономічного і галузевого адміністрування, надання спектру послуг освіти, профорієнтації, добору персоналу, працевлаштування, атестації, матеріально-технічного забезпечення різноманітних освітніх, кваліфікаційних процесів тощо.

Узагальнено комплексний процес забезпечення кадрових та професійно-кваліфікаційних потреб економіки України охоплює:

- стимулювання природного відтворення населення заходами: соціально-економічного забезпечення суспільно прийнятних рівня і якості життя населення, визнаних характеристик безпеки середовища життєдіяльності (побутового, трудового, екологічного); соціального захисту, в т.ч. інклюзії вразливих груп; сприяння бажаній трудовій міграції (маятниковій, на постійній основі);

- відтворення та вдосконалення загальноосвітнього і професійно-кваліфікаційного потенціалу населення у спектрі ланок дошкільної, шкільної, позашкільної, професійної (професійно-технічної, вищої), післядипломної освіти, зокрема, через визначення і реалізацію орієнтирів та планів цільової підготовки кадрів у рамках державного і регіонального сегментів відповідного замовлення;

- сприяння професійній орієнтації, самоосвіті, підвищенню кваліфікації населення, активізації його ініціатив у сферах працевлаштування, підприємництва, трудової мобільності, в т.ч. на засадах реалізації поточних та перспективних державних і територіальних пріоритетів;

- стимулювання роботодавців, інституцій соціального діалогу та громадянського суспільства (нормативно-правове, адміністративне, фінансове, маркетингове, засобами соціальної реклами) до відтворення, реалізації, удосконалення професійно-кваліфікаційного потенціалу, трудової мобільності (кар'єрної; в рамках програм та індивідуальних заходів з перепідготовки, дуальної освіти, отримання освіти за іншою професією, спеціальністю, спеціалізацією; територіальної) осіб старшого передпрацевдатного і працевдатного віку, а також економічно активного населення з числа пенсіонерів та інвалідів.

Разом з тим, реалії практики прогнозування, планування, організації діяльності із забезпечення економіки України кадрами, удосконалення її професійно-кваліфікаційного потенціалу засвідчують суперечливість декларативних побажань щодо підвищення конкурентоспроможності господарських практик і працевдатного населення загалом завдяки інноваційній модернізації, диверсифікації, якнайповнішому використанню інтелектуального, знання- і рентогенеруючого потенціалу людських ресурсів, з одного боку, та відповідних управлінських підходів (зокрема, в процесі: прогнозування потреб у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці України на ближчу і середньострокову перспективу; модернізації переліку спеціальностей для підготовки здобувачів вищої і фахової передвищої світи; внесення змін до законодавства з метою вдосконалення національної системи кваліфікацій відповідно до актуальних потреб ринку праці), з іншого.

Серед неоднозначних тенденцій, найбільш актуальних у контексті довготривалих перспектив задоволення освітніх запитів вітчизняного суспільства і пересічного індивіда, кадрових запитів економіки України, зокрема, слід відмітити:

- подальше просування по шляху забезпечення автономії та самоуправління закладів вищої і фахової передвищої освіти, розширення фінансової бази їх функціонування за рахунок задоволення потреб як індивідуальних споживачів освітніх послуг, так і корпоративних клієнтів.

Загрозливим наслідком такої стратегії розвитку вітчизняної системи професійної освіти (вищої, професійно-технічної) із значним наголосом на динамічні зміни у пропозиції освітніх послуг у відповідь на швидкоплинну кон'юнктуру ринкового попиту на них є висока імовірність створення низки відтермінованих загроз для відтворення національного професійно-кваліфікаційного потенціалу. Реалізація в перспективі хоч наскільки широких заходів з підвищення конкурентоспроможності господарства і його територіальних підсистем неминуче викличе зростання витрат за програмами удосконалення кадрового забезпечення процесів та пріоритетів диверсифікації спектру секторів економіки, оскільки діяльність щодо масштабної автономізації закладів вищої і фахової передвищої освіти нині орієнтує їх передусім на просування освітніх послуг у сферах задоволення загальносуспільних потреб, їх управління й адміністрування, ведення економічної діяльності з обслуговування індивідуальних потреб населення за рамками життєво необхідних, а також транзиту міжнародними транспортними коридорами;

- спрямованість Міністерства освіти і науки України на ускладнення структури системи вищої та фахової передвищої освіти, покликаній балансувати суспільні та індивідуальні освітні запити і можливості (в т.ч. фінансові) за орієнтирами сталої ринкової постіндустріальної економіки, до якої Україні ще далеко (особливо зважаючи на нагальні потреби планування і прогнозування ринку робочої сили в періоди воєнного стану та повоєнного відродження, підвищення резильєнтності та диверсифікації національної економіки);

- спроби державних інституцій: нівелювати значущість довготривалої соціально-економічної стратегії покращення позицій колективного національного виробника на світових ринках високотехнологічних

наукоємних товарів і послуг (це потребує відтворення та удосконалення професійно-кваліфікаційних характеристик робочої сили для вузькоспеціалізованих ланок і комплексів у сфері матеріального виробництва); відійти від практики послідовного планування і прогнозування обсягів державного і регіонального замовлення на підготовку кадрів на користь системних ринкових впливів (водночас Україну досі класифікують як державу з нестабільною корумпованою перехідною економікою, що спотворює оцінки потреб у підготовці кадрів задля досягнення продуктивної зайнятості населення); знизити роль держави, інституцій і механізмів соціального захисту в стимулюванні та реалізації індивідуальних стратегій професійного і соціального зростання (суттєве майнове розшарування та брак доходів широких верств сприятиме подальшому зростанню попиту на дешевшу та популярну освіту гуманітарного і сервісного спрямування).

Численні оцінки різних аспектів конкурентоспроможності України на світовій арені впродовж принаймні останніх двох десятиліть засвідчують значне коло проблем і негараздів використання потенціалу системи вітчизняної освіти задля усталення суспільно-економічного прогресу.

Перспективи розвитку макрорегіональних економічних систем і їх національних складових, поліпшення кількісно-якісних характеристик робочої сили (як конкурентоспроможності, так і продуктивної мобільності) вже більш ніж 2 десятиріччя обґрунтовано пов'язують із становленням V-го і VI-го технологічних укладів, у т. ч. супроводжуваним розгалуженням інфраструктури, нарощуванням продукції «економіки знань», масштабним поширенням інформаційних технологій і наукоємних виробництв. На цьому тлі аналіз особливостей соціально-економічного розвитку України, зокрема, засвідчує збереження більш ресурсовитратних та застарілих III і IV технологічних укладів, що за базовими характеристиками не потребують інновацій та позбавлені вагомим стимулів для інвестицій у людський капітал, оскільки джерела зростання в таких умовах формуються переважно ланками з виробництва сировини і напівфабрикатів, які власне і визначають структуру експорту.

Частка наукових і науково-технічних робіт у ВВП та експорті України тривалий час залишається незначною. Наприкінці 2000-х рр. ознаки інноваційності мало 6,5% сукупного обсягу реалізованої промислової продукції (у ЄС – 60%, Японії – 67, США – 78%) [12, с. 59–61]; в середині 2010-х рр. частка вітчизняної наукоємної продукції на світовому ринку складала менше 0,1% проти 36% – у США, 30 – в Японії, 17 – у Німеччині, 6 – у Китаї. Загалом на інновації в економічному зростанні України в останній зазначений період припадало менше 5% проти 2/3 – у розвинутих країнах; відтак нарощування ВВП внаслідок введення нових технологій забезпечувалося на 0,7–1,0% [13, с. 123; 14, с. 99–100; 15, с. 32–33, 36].

У доволі стабільні найближчі передвоєнні та передкарантинні роки, зокрема, у 2019 р. за індексом якості освіти Україна посідала 46-те місце серед 189 країн світу, за індексом науково-дослідницької активності – 42-те місце із 196 країн, за індексом глобальної конкурентоспроможності – 85-те місце з-поміж 141 країни, за індексом людського розвитку – 88-е місце із

189 країн [6, с. 26]. За наявності високоосвіченої робочої сили на людський капітал припадало лише 34% національного багатства України (середній показник для країн Європи та Центральної Азії складав 62%), продуктивність праці сягала 22% від продуктивності праці у країнах ЄС [6, с. 28–29].

Водночас помітно погіршилася якість загальноосвітньої підготовки як характеристики інтелектуального розвитку, когнітивних навичок та пізнавальної самореалізації майбутніх абітурієнтів закладів вищої і фахової передвищої освіти, що підтверджують, наприклад, результати міжнародного дослідження PISA, яке проводиться Організацією економічного співробітництва і розвитку та тестує навички і знання 15-річних учнів, тобто групи населення, що у більшості країн світу саме в цьому віці закінчує основну школу, постаючи перед вибором професії і майбутнього життєвого шляху.

Згідно із результатами дослідження PISA, проведеного у 2023 р., лише 58% українських учнів мали базовий рівень знань з математики, 59% – базовий рівень читацької грамотності та 66% – базовий рівень природничо-наукових знань [16; 17]. Рівня три і вище на шкалі PISA (тобто показників, які здобула найбільша частка 15-річних школярів у країнах ОЕСР) з математики досягли лише 32% українських учнів, з читання – 29%. Середній бал з математики серед вітчизняних 15-річних школярів становив 441 із 1000 (для порівняння, в: Сінгапурі – 575 балів; Китаї – 547; Японії – 536; Південній Кореї – 527; Естонії – 510) [16]. Середній бал з читання – базової навички в контексті розуміння, інтерпретації порівняння цілих або множинних текстів, узагальнення висновків з кількох джерел, оцінки зв'язків між твердженнями, темами, висновками, стратегії їх викладення та надійності – склав 428 (проти показників країн, що були обрані МОН України як референтні: 511 – в Естонії, 489 – у Польщі, 447 – у Словаччині); з природничо-наукових дисциплін – 450 (проти 526 – в Естонії, 499 – у Польщі, 462 – у Словаччині) [17]. Відтак, у читанні, зокрема, вітчизняні школярі показали результат на 38 балів гірший порівняно з оцінками, отриманими у 2018 р. За стандартами PISA нині українські учні в середньому відстають у читанні від школярів країн ОЕСР приблизно на 2,5 роки навчання; учні з сільської місцевості відстають від однолітків з великих міст майже на 5 років [17].

Відтак, вивчаючи тенденції, особливості, негаразди системних взаємодій освіти та економіки в Україні, доцільно відмітити усталення низки несприятливих чинників, гостро актуальних у контексті ближчих і віддалених перспектив модернізації та диверсифікації національного господарського комплексу. Серед них, зокрема:

- погіршення рівня інтелектуальної самореалізації та когнітивних здібностей вітчизняних абітурієнтів, що загрожує їх здатності опановувати сучасні фахові знання, вміння і навички;

- надмірна ситуативність автономних закладів вищої і фахової передвищої освіти у визначенні власної спеціалізації та маркетингових стратегій на ринку освітніх послуг;

- нестабільність управлінських практик визначення потреб у кадрах у рамках державного і регіонального сегментів замовлення на їх підготовку;

– незадовільна обґрунтованість пріоритетів державної політики зайнятості та працевлаштування в контексті нагальних орієнтирів модернізації та диверсифікації національного господарства;

– десятиліттями низький рівень та ефективність капіталізації і промислового освоєння результатів НДДКР;

– решта згаданих вище проблем та недоліків вітчизняної стратегії і практики продуктивної реалізації інтелектуального та професійно-кваліфікаційного потенціалу людських ресурсів, робочої сили, власне системи освіти.

Поєднання зазначених несприятливих чинників загрожує виконанню планів і програм усталення й поживлення економічного, інвестиційного, інноваційного розвитку України, навіть на фоні скромності їх змісту та очікувань щодо виконання у реаліях воєнного стану та пост-воєнного періоду стабілізації соціально-економічної ситуації.

Так, у рамках Плану відновлення України продовжує обговорюватись перелік тематичних Національних програм [18]. Згідно з результатами Ukraine Recovery Conference, що в середині 2023 р. відбулася в Лондоні, програмується, зокрема, нарощування доданої вартості в низці конкурентних секторів, серед яких, окрім традиційно експортоорієнтованих в останні три десятиліття сільського господарства і металургії, – машинобудування, будівництво та індустрія будматеріалів, меблеве виробництво та обробка деревини, ІТ-індустрія. Термін виконання цієї Національної програми виходить за межі середньострокового прогнозування, сягаючи 2032 р.; серед чинників конкурентоспроможності вітчизняних виробників у вказаних ланках вагоме місце відведене освіченій, кваліфікованій, економічно конкурентній робочій силі, серед проблем та обмежень – негараздам розвитку технологічної бази, низькій диверсифікації кластерів ланок відповідних індустрій, недостатності інвестування.

Мінекономіки України останнім часом неодноразово наголошувало на життєздатності та дотриманні зазначених пріоритетів розвитку вітчизняного господарського комплексу, сфери зайнятості та ринків праці; отже, саме ці пріоритети мають стати орієнтирами планування потреб у фахівцях і робітничих кадрах, профлізації закладів вищої і фахової передвищої освіти, наукоємної диверсифікації та інтенсифікації інноваційних пошуків у кластерах ланок спеціалізації.

Згідно з коментарем Міністра економіки України, програма дій щодо виконання Плану України на найближчі 4 роки передбачає розвиток ключових секторів (енергетики, зеленої енергетики, логістики, будівництва, ІТ, переробки та військових технологій), євроінтеграцію, цифровізацію та регіональний розвиток [19–21]. У проекті Державного бюджету на 2024 р. Уряд заклав 1,4 млрд грн на гранти для переробних підприємств, у т. ч. на стимулювання їх створення та розширення діючих, адже Україна прагне збільшити частку переробної промисловості у ВВП з нинішніх 10% до 20–25%. Також наступного року очікується відновлення програми компенсації вартості сільгосптехніки вітчизняного виробництва, на яку закладено 1 млрд грн.; вперше в бюджеті передбачені кошти на розвиток індустріальних парків – 1 млрд грн. [20]. Увага Уряду в сфері розвитку переробної галузі спрямована на виготовлення продукції з високою часткою доданої вартості для задоволення потреб спожива-

чів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Водночас Мінекономіки напрацьовує пропозиції щодо залучення до розвитку переробної індустрії Програми доступних кредитів 5–7–9% [21].

Повоєнне відродження України зумовлюватиме зростання потреб у кваліфікованих кадрах, брак яких в окремих ланках і територіальних господарських системах гостро відчувався та послідовно зростав і в довоєнний період. Водночас дедалі актуалізуватимуться проблеми якості професійної підготовки та мобільності фахівців на ринку праці.

Отже, важливим завданням модернізації загальної, професійної, післядипломної освіти є послідовна діяльність Міністерства освіти і науки України за підтримки інших органів виконавчої і законодавчої влади, широкої наукової спільноти та зацікавлених громадських інституцій України щодо модернізації наукової й світоглядного наповнення сукупності теоретичних і практичних дисциплін спектру різновидів професійної освіти, поліпшення їх кадрового, науково-педагогічного і техніко-технологічного забезпечення. Важливим критерієм компетентності відповідних заходів слугує повсякчасна комунікація інституцій з надання послуг загальної, професійної, післядипломної освіти, державного управління цими ланками з представниками роботодавців, здатними найбільш швидко та ефективно оцінити перспективність і виробничу цінність досягнень НТП, відповідних професійних знань, вмінь, навичок пошукачів на ринку праці. Водночас, сприяючи поширенню корпоративних практик визнання відповідності персоналу займаним посадам та заснованих на них безтарифних систем оплати праці, ствердженню методик та недержавних інституцій визнання неформальної освіти, органи влади мають унормувати і забезпечити обов'язковість дотримання та базовість відповідних державних стандартів.

Серед основних завдань модернізації системи освіти, напрямів діяльності, структури і змісту освітніх послуг у закладах вищої і фахової передвищої освіти України слід відмітити:

– забезпечення наукоємності та практичної орієнтованості професійної освіти на всіх етапах профорієнтації, профдіагностування, профнавчання, підготовки та підвищення кваліфікації для різних категорій населення впродовж життя;

– узгодження державних стандартів професійної освіти і критеріїв функціонування недержавних, у т. ч. неформальних систем та інституцій її надання і визнання, атестації пошукачів на ринку праці та найманих працівників на підприємствах різних форм власності;

– удосконалення територіальної організації системи професійної освіти за пріоритетами збалансування регіонального розвитку і територіальних складових національного господарства;

– оптимізацію нормативного забезпечення і механізмів формування та фінансування державного і регіонального сегментів замовлення на підготовку кадрів у відповідності із довготривалою стратегією спеціалізації та диверсифікації економіки України;

– подальше підвищення автономності закладів вищої і фахової передвищої освіти у визначенні власної спеціалізації, змісту і технологій викладання не обов'язкових компонентів загального і власне професійного навчання, структури джерел фінансування,

баз проведення виробничої практики учнів та студентів, стратегій менеджменту і маркетингу на ринку освітніх послуг та у сферах зв'язків із громадськістю, співпраці з роботодавцями;

– поліпшення доступності професійної освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації впродовж життя для вразливих верств і категорій населення за рахунок освітніх ваучерів, кредитів державних та некомерційних установ, а також цільового замовлення на підготовку кадрів для депресивних територій і систем розселення;

– стимулювання послідовного зростання платоспроможного попиту на послуги професійної освіти, перепідготовки, підвищення кваліфікації в рамках довготривалої стратегії поліпшення рівня і якості життя економічно активного населення, вирівнювання стартових умов життєдіяльності підрастаючого покоління.

Потенціал системи освіти у діяльності щодо збалансування територіальних складових національного господарства доцільно використати для:

– інтенсифікації процесів формування регіональних науково-освітньо-виробничих кластерів, інтегрованих в територіальні, у т. ч. транскордонні, господарські системи (зокрема, спектр ВЕЗ) та їх інноваційну інфраструктуру;

– оптимізації циклу профорієнтації, профнавчання та підготовки кадрів різної спеціалізації, узгодженого в структурі ланок професійної освіти (вищої, професійно-технічної, державних, комунальних і недержавних установ підвищення кваліфікації та сприяння зайнятості);

– підвищення ефективності функціонування інституцій професійно-технічної освіти в умовах дефіциту фінансування, що загрожує їх життєздатності, на основі державних програм цільової підготовки кадрів для крупних територіальних підсистем національного господарства, кластеризації суміжних видів економічної діяльності, а також соціального захисту вразливих категорій населення;

– вирівнювання стартових умов соціального та економічно активного життя незалежно від походження, психофізіологічних особливостей, місця проживання індивіда.

Висновки. Вимоги до системності, збалансованості, послідовності процесу забезпечення економіки кадрами є невід'ємним результатом кардинального підвищення ролі освіти, робочої сили, її професійно-кваліфікаційного потенціалу як продуктивних сил суспільства, складових та ключових факторів виробничого процесу, конкурентоспроможності виробників, країн, їх політичних та економічних об'єднань в умовах модерного періоду НТП, глобалізації стандартів і практик життєдіяльності (побутової і суспільної, господарської – трудової і виробничої), стрімкого підвищення доступу до електронних баз даних, інтенсифікації сукупності комунікацій і логістичних процесів.

Започатковувані в ході масштабної комерціалізації досягнень НТП нео- та постіндустріальні технологічні уклади відіграють роль дедалі важливішої, часто обов'язкової передумови конкурентоспроможності країн і виробників на зовнішніх ринках товарів і послуг, диверсифікації, наукоємної модернізації, резильєнтності національних економік, збалансування їх територіальних підсистем, інноваційної кластеризації галузей і видів економічної діяльності в світі, що стрімко просувається по шляху урізноманітнення

практик життєдіяльності водночас із глобалізацією та помітною уніфікацією трактовок і стандартів рівня та якості сукупності аспектів людського життя. Відтак дедалі акцентується роль інституту освіти як чинника збалансування соціально-економічної політики держави, а також загальносуспільного, колективного та індивідуального ресурсу досягнення динамічних критеріїв конкурентоспроможності для суб'єктів конкурентних змагань мікро-, мезо- і макрорівнів.

Модернізація сукупності ланок системи освіти, її інституціональних засад, принципів, методології функціонування на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях є важливою умовою поліпшення ефективності й результатів функціонування національної економіки, її кадрового забезпечення, реалізації базових конституційних прав населення щодо професійної самореалізації, всебічного розвитку, отримання гідних трудових доходів, поліпшення рівня і якості життя власними силами.

Дослідження особливостей організації та еволюції процесів забезпечення економіки України кадрами, участі системи освіти в цих процесах засвідчує суперечливість підходів управління і нормотворчості, що впливає з розпливчатості довготривалих орієнтирів суспільного і господарського розвитку, непослідовності їх політичної підтримки та реалізації.

Послідовність виконання відповідних орієнтирів і пріоритетів є значущим чинником функціонування систем освіти, забезпечення кадрами і працевлаштування як суспільних інститутів, зважаючи на існування певного лагу (змістового, часового) у відповідності освіти, в т. ч. професійної, модерним досягненням науки і практики. Ця проблема ґрунтується передусім на об'єктивній обмеженості сукупності суспільних коштів (державних, приватних, комерційних і некомерційних) на достатньо швидку розробку, оновлення та впровадження модернізованих підручників, інших навчальних і методичних матеріалів, планів, програм підготовки учнів, студентів, самих викладачів, а також технологій і засобів реалізації відповідних планів, програм, практик.

Ефективність відтворення і використання робочої сили, соціального капіталу, людських ресурсів загалом є одним з ключових чинників конкурентоспроможного господарювання, збалансованого функціонування сфери зайнятості, суспільного прогресу, соціальної злагоди в умовах спектру сучасних суспільно-економічних викликів. Зважаючи на потенціал системи освіти у пом'якшенні та подоланні відповідних викликів і їх негативних наслідків, найпомітніше цей суспільний інститут потенціє комплексні суспільно-економічні заходи щодо: забезпечення конкурентоспроможності, відтворення людських ресурсів і людського капіталу згідно з вимогами нео- та постіндустріальних укладів економіки; засвоєння, адаптації стандартів і практик життєдіяльності (побутової, виробничої, освітньої, знаннє- та інновацієгенеруючої), що набувають глобального значення; створення передумов, гуртування спільно задля підвищення якості життя; світо- і макро- регіональної інтеграції; пом'якшення і подолання втрат, збитків, наслідків – прямих та опосередкованих, поточних і віддалених – природних та антропогенних дестабілізуючих станів і катастроф (зокрема, військових дій в Україні).

Бібліографічний список:

1. Матюк Т.В. Роль освіти в економічному розвитку суспільства. *Економічний вісник*. 2013. № 3. С. 21–30.
2. Лебеда Т.Б. Вплив освіти на економічну динаміку в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 4. С. 110–121.
3. Циганюк Д.Л., Цирулик С.В. Вища освіта як чинник соціально-економічного розвитку країни. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2019. № 1. С. 111–122.
4. Мазур Ю.В., Палій С.А. Сутність і роль вищої освіти у розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*. 2022. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2022/72.pdf (дата звернення: 29.12.2023).
5. Вітренко Ю., Ворона В., Кірієнко Д., Ковтунець В., Мельник С., Мусієнко О. Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 187 с.
6. Большая О. Вплив соціально-економічних чинників на розвиток освіти в Україні. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 27. С. 26–30.
7. Соболев В.М., Соболева М.В. Інституційна спроможність системи вищої освіти та чинники її забезпечення. *Проблеми економіки*. 2021. № 2 (48). С. 63–69.
8. Вітренко Ю.М. Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 31–46.
9. Ястремський О.І. Види економічної діяльності «Наукові дослідження та розробки» і «Освіта» в структурі національної економіки України. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 20–30.
10. Ахновська І.О. Відкрита та неформальна освіта: компаративний аналіз. *Економіка і організація управління*. 2019. № 4 (36). С. 66–76.
11. Гончарова Н., Каменева І., Патрикеева О. Економічна освіта в Україні (висновки за результатами дослідження). *Управління освітою*. 2019. № 8 (416). С. 30–43.
12. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі. *Економіка України*. 2008. № 9. С. 54–63.
13. Федорова Ю.В. Перспективи інноваційного розвитку України: технологічні уклади. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 1. С. 123–126.
14. Лагутін Г.В. Практичні аспекти становлення інноваційного провайдингу підприємств реального сектору економіки в контексті теорій технологічного розвитку. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 33 (366). С. 96–102.
15. Дубик В.Я., Осідач О.Б. Активізація участі України в новому технологічному укладі як шлях інноваційного прориву і нарощення прибутковості. *Інноваційна економіка*. 2014. № 2 (51). С. 31–39.
16. Не досягнуть навіть до базового рівня: понад 40% українських школярів не знають математики. *Апостроф*. 2023. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/science/2023-12-05/ne-dotyagivayut-daje-do-bazovogo-urovnya-bolee-40-ukrainskih-shkolnikov-ne-znayut-matematiki/309781> (дата звернення: 29.12.2023).
17. Звіт PISA-2022: українські учні відстають у читанні від рівня країн ОЕСР на 2,5 роки. *Читомо*. 2023. URL: <https://chytomo.com/zvit-pisa-2022-ukrainski-uchni-vidstaiut-u-chytanni-vid-rivnia-krain-oesr-na-2-5-roky/> (дата звернення: 29.12.2023).
18. План відновлення України. Ukraine Recovery Conference. 21-22 June 2023. London, UK. URL: <https://ua.irc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 29.12.2023).
19. Європарламент підтримав створення програми Ukraine Facility на 50 млрд. євро протягом 2024–2027 років. *Міністерство економіки України*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=fef83966-b03b-4491-b1da-62e376bcb4d3&title=StvorenniaProgramiUkraineFacility> (дата звернення: 29.12.2023).
20. Наше завдання – підтримати український бізнес, який продовжує працювати й розвиватись, попри війну. *Міністерство економіки України*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=80152efe-52a0-428d-a65e-0f1caa49ac0b&title=NasheZavdannia> (дата звернення: 29.12.2023).
21. Бізнес і влада мають спільно напрацювати план відновлення України. *Міністерство економіки України*. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2ed175eb-acb2-4696-b176-e755646b4547&title=BiznesiVladaMaiut> (дата звернення: 29.12.2023).

References:

1. Matiuk T. V. (2013) Rol osvity v ekonomichnomu rozvytku suspilstva [Education role in the society' economic development]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Bulletin*, no. 3, pp. 21–30.
2. Lebeda T. B. (2014) Vplyv osvity na ekonomichnu dynamiku v Ukraini [Education impact on economic dynamics in Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting*, no. 4, pp. 110–121.
3. Tsyhaniuk D. L., Tsyrylyk S. V. (2019) Vyshcha osvita yak chynnyk sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Higher education as a factor of country's socio-economic development]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Ekonomika" – Sumy State University Bulletin. Series "Economics"*, no. 1, pp. 111–122.
4. Mazur Yu. V., Palii S. A. (2022) Sutnist i rol vyshchoi osvity u rozvytku natsionalnoi ekonomiky [The essence and role of higher education in the national economy's development]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, no. 3. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2022/72.pdf (accessed December 29, 2023).
5. Vitrenko Yu., Vorona V., Kiriienko D., Kovtunets V., Melnyk S., Musiienko O. (2017) *Ekonomichni vidnosyny u systemi vyshchoi osvity: modernizatsiia v umovakh innovatsiinoi ekonomiky* [Economic relations in the higher education system: modernization in the innovative economy's conditions]. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 187 p. (in Ukrainian)
6. Bolshaia O. (2021) Vplyv sotsialno-ekonomichnykh chynnykiv na rozvytok osvity v Ukraini [The impact of socio-economic factors on the education development in Ukraine]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Skills*, vol. 27, pp. 26–30.
7. Soboliev V. M., Sobolieva M. V. (2021) Instytutsiina spromozhnist systemy vyshchoi osvity ta chynnyky yii zabezpechennia [Institutional capacity of the higher education system and factors of its support]. *Problemy ekonomiky – Economics Problems*, no. 2(48), pp. 63–69.
8. Vitrenko Yu. M. (2019) Vymiriuvannia rezultativ ekonomichnoi diialnosti derzhavnykh i komunalnykh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy yak subiektiv suchasnoi rynkovoi ekonomiky [Measuring the economic activity' results of Ukraine' state and communal

higher education institutions as modern market economy' subjects]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational Analytics of Ukraine*, no. 1(5), pp. 31–46.

9. Iastremskyi O. I. (2019) Vydy ekonomichnoi diialnosti "Naukovi doslidzhennia ta rozrobky" i "Osvita" v strukturі natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Economic activities "Research and development" and "Education" in the structure of Ukraine' national economy]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational Analytics of Ukraine*, no. 1(5), pp. 20–30.

10. Akhnovska I. O. (2019) Vidkryta ta neformalna osvita: komparatyvnyi analiz [Open and non-formal education: comparative analysis]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and Management Organization*, no. 4(36), pp. 66–76.

11. Honcharova N., Kamenieva I., Patrykeieva O. (2019) Ekonomichna osvita v Ukraini (vysnovky za rezultatamy doslidzhennia) [Economic education in Ukraine (research conclusions)]. *Upravlinnia osvitoiu – Management of Education*, no. 8(416), pp. 30–43.

12. Hrazhevskia N. (2008) Zabezpechennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v hlobalnomu postindustrialnomu vymiri [Ensuring competitiveness of the national economy in the global post-industrial dimension]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 9, pp. 54–63.

13. Fedorova Yu. V. (2016) Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku Ukrainy: tekhnolohichni układy [Prospects of Ukraine' innovative development: technological modes]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Ekonomichni nauky" – Khmelnytsky National University Bulletin. Series "Economic Sciences"*, no. 1, pp. 123–126.

14. Lahutin H. V. (2015) Praktychni aspekty stanovlennia innovatsiinoho provaidynhu pidpriemstv realnoho sektoru ekonomiky v konteksti teorii tekhnolohichnoho rozvytku [Practical aspects of innovative provisioning' formation for enterprises of the economy' real sector in the context of technological development' theories]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia "Ekonomichni nauky" – Cherkasy University Bulletin. Series "Economic Sciences"*, no. 33(366), pp. 96–102.

15. Dubyk V. Ia., Osidach O. B. (2014) Aktyvizatsiia uchasti Ukrainy v novomu tekhnolohichnomu układi yak shliakh innovatsiinoho proryvu i naroshchennia prybutkovosti [Activation of Ukraine's participation in the new technological mode as a way of innovative breakthrough and profitability's increase]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 2(51), pp. 31–39.

16. Apostrophe (2023) Ne dotiahuiut navit do bazovoho rivnia: ponad 40% ukraïnskykh shkoliariv ne znaiut matematyky [They don't reach even the basic level: more than 40% of Ukrainian schoolchildren don't know mathematics]. Available at: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/science/2023-12-05/ne-dotyagivayut-daje-do-bazovogo-urovnya-bolee-40-ukraïnskih-shkolnikov-ne-znayut-matematiki/309781> (accessed December 29, 2023).

17. Chytomo (2023) Zvit PISA-2022: ukraïnski uchni vidstaiut u chytanni vid rivnia krain OESR na 2,5 roky [PISA-2022 report: the level of Ukrainian students in reading is for 2.5 years behind OECD countries]. Available at: <https://chytomo.com/zvit-pisa-2022-ukraïnski-uchni-vidstaiut-u-chytanni-vid-rivnia-krain-oesr-na-2-5-roky/> (accessed December 29, 2023).

18. Ukraine Recovery Conference (2023) Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine recovery plan]. London, UK, June 21-22, 2023. Available at: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennia-ukrayini> (accessed December 29, 2023). (in Ukrainian)

19. Ministry of Economy of Ukraine (2023) Yevroparlament pidtrymav stvorennia prohramy Ukraine Facility na 50 mlrd. yevro protiahom 2024–2027 rokiv [The European Parliament supported the creation of the Ukraine Facility program for 50 billion euros during 2024–2027]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=fef83966-b03b-4491-b1da-62e376bcb4d3&title=StvorenniaProgramiUkraineFacility> (accessed December 29, 2023).

20. Ministry of Economy of Ukraine (2023) Nashe zavdannia – pidtrymaty ukraïnskyi biznes, yakyi prodovzhuie pratsiuvaty y rozvyvatys, popry viinu [Our task is to support Ukrainian business that continues to work and develop despite the war]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=80152efe-52a0-428d-a65e-0f1caa49ac0b&title=NasheZavdannia> (accessed December 29, 2023).

21. Ministry of Economy of Ukraine (2023) Biznes i vlada maiut spilno napratsiuvaty plan vidnovlennia Ukrainy [Business and the government must work together to develop a recovery plan for Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2ed175eb-acb2-4696-b176-e755646b4547&title=BiznesIVladaMaiut> (accessed December 29, 2023).

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023